

До Спеціалізованої вченої ради
ДФ 70.895.083 у Хмельницькому
університеті управління та права
імені Леоніда Юзькова

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, професора Крушинського С.А. на дисертацію
Якимець Марини Олександрівни на тему «**Кримінально-правова
характеристика примусових заходів виховного характеру, які
застосовуються до неповнолітніх**», подану на здобуття освітньо-наукового
ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Ступінь актуальності теми дисертації. Дисертаційне дослідження Якимець М.О. присвячене актуальній та науково значущій проблемі застосування примусових заходів виховного характеру. Обрана тема є надзвичайно важливою з огляду на те, що діти та підлітки становлять інтелектуальний, соціальний і демографічний ресурс держави, від якого залежить її подальший розвиток. Водночас, проблема протиправної поведінки неповнолітніх залишається актуальною, адже злочинність у цій віковій групі є складним соціальним явищем, пов'язаним із процесами соціалізації, формуванням правосвідомості та впливом соціального середовища.

Особливе значення у цьому контексті набуває кримінально-правове реагування на правопорушення, вчинені неповнолітніми, яке повинно враховувати специфіку їх вікового розвитку, незавершеність формування особистості та підвищену потребу у виховному впливі. Саме тому законодавець передбачає застосування примусових заходів виховного характеру як альтернативи традиційним формам кримінальної відповідальності.

Сучасний стан нормативного регулювання та правозастосування у цій сфері демонструє низку проблем, зокрема, щодо визначення правової природи примусових заходів виховного характеру, їх місця у системі кримінально-правового впливу, підстав і меж застосування, а також контролю за їх виконанням. Наявність неоднакової судової практики свідчить про недостатню правову визначеність відповідних норм. Додаткової актуальності дослідженню надає необхідність гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері правосуддя щодо дітей, а також сучасні соціальні виклики, пов'язані з підвищеною вразливістю неповнолітніх в умовах воєнних дій.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертантка чітко окреслила наукову проблему, яка підлягає дослідженню і вирішенню, правильно визначила об'єкт та предмет дослідження. Структура дисертаційного дослідження характеризується чіткою і послідовною побудовою, є збалансованою та забезпечує поступовість наукового дослідження. Структурні

елементи дисертації перебувають у логічному зв'язку між собою в рамках єдиного напрямку розвитку наукової думки. Запропонована структура дисертації дала можливість авторці розкрити поняття, соціальну зумовленість та мету застосування примусових заходів виховного характеру, дослідити сутність та генезу становлення цього правового інституту, проблеми реалізації і перспективи розвитку, визначити систему примусових заходів виховного характеру і проаналізувати підстави та умови їх застосування, а також вивчити зарубіжний досвід кримінально-правового реагування на правопорушення неповнолітніх.

Метою дослідження авторка визначила отримання нових науково обґрунтованих висновків та положень щодо застосування до неповнолітніх правопорушників примусових заходів виховного характеру, а також розробка наукових рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та практики його застосування у цій частині. Для досягнення поставленої мети визначено дев'ять завдань, які в цілому кореспондують з планом роботи та положеннями, викладеними у висновках.

З урахуванням поставленої мети, визначеного об'єкта та предмета дослідження дисертанткою правильно використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання у їх поєднанні. Такий підхід забезпечив повноту розроблення теми дослідження і достовірність отриманих результатів.

Обґрунтованість та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, обумовлена й тим, що здобувачка використала достатню кількість актів законодавства, правозастосовної практики та наукової літератури з аналізованих питань (257 одиниць).

Таким чином, достовірність та обґрунтованість положень, висновків та рекомендацій, отриманих Якимець М.О. у дисертаційному дослідженні, забезпечена завдяки використанню належної джерельної бази, опрацюванню значної кількості нормативних актів, правозастосовної практики, правильному поєднанню методів наукового пошуку.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, повнота їх викладу у наукових публікаціях.

Є підстави стверджувати, що рецензована дисертація є спеціальним дослідженням, в якому з урахуванням судової практики, правових позицій ВС, зарубіжного досвіду вперше за останні 10 років комплексно розглянуто примусові заходи виховного характеру як засіб реагування держави на правопорушення, вчинені неповнолітніми.

У межах здійсненого дослідження отримано результати, що мають наукову новизну. Зокрема, дисертантка визначила поняття «примусові заходи виховного характеру», під якими пропонується розуміти урегульовану законом про кримінальну відповідальність форму кримінально-правового реагування держави на вчинення неповнолітнім кримінального правопорушення, що не є

тяжким, або суспільно небезпечного діяння, що за своїми об'єктивними ознаками підпадає під кримінально-правову заборону, яка має примусовий характер, може застосовуватися судом як єдиний захід впливу на неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, або як альтернатива кримінальній відповідальності або покаранню і спрямована на виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію і реінтеграцію, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) і забезпечення найкращих інтересів дитини.

В роботі обґрунтовано, що міжгалузевий правовий інститут застосування примусових заходів виховного характеру має внутрішньо диференційовану структуру, в межах якої доцільно виокремлювати два субінститути: 1) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які є суб'єктами кримінальних правопорушень; 2) застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

Дисертантка запропонувала нові класифікації примусових заходів виховного характеру: 1) за тривалістю їх впливу у часі – на одномоментні і тривалі; 2) за домінуючим способом впливу на особу неповнолітнього – на заходи, які реалізуються виключно через морально-психологічний вплив; заходи, які реалізуються через майновий вплив (майнову відповідальність); заходи, які реалізуються через фізичні (просторові) обмеження.

Запропоновано авторське бачення мети застосування до неповнолітніх примусових заходів виховного характеру не як одновимірної категорії, а як складної, багатокomпонентної системи, що поєднує три взаємопов'язані та взаємообумовлені елементи – виправлення неповнолітнього через виховання, ресоціалізацію та реінтеграцію особи, превенцію нових кримінальних правопорушень (суспільно небезпечних діянь) та забезпечення найкращих інтересів неповнолітнього.

Заслуговує на увагу підхід до розуміння підстави застосування примусових заходів виховного характеру, що поєднує три елементи – формальну, матеріальну і процесуальну підставу: формальна підстава включає два елементи – вчинення кримінально значущого діяння (кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння) і неповнолітній вік правопорушника; матеріальна підстава відображає ті обставини, які свідчать про недоцільність застосування до правопорушника кримінальної відповідальності (кримінального покарання) і можливість його виправлення іншим шляхом; процесуальна підстава відображає ті процесуальні акти, в яких фіксується рішення суду про застосування примусових заходів виховного характеру.

Важливим доробком дисертації є рекомендації щодо розширення системи примусових заходів виховного характеру, яка, на думку авторки, має включати: 1) застереження; 2) передання неповнолітнього під нагляд батьків, осіб, які їх

замінюють, інших членів сім'ї чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за їх згодою; 3) поміщення неповнолітнього у прийомну сім'ю, яка пройшла навчання з догляду за неповнолітніми; 4) встановлення профілактичного нагляду за неповнолітнім із залученням офіцера служби освітньої безпеки; 5) покладення на неповнолітнього обов'язку пройти визначені корекційні або навчальні програми; 6) покладення на неповнолітнього, який досяг чотирнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяної майнової та/або моральної шкоди; 7) покладення на неповнолітнього, який досяг чотирнадцятирічного віку, обов'язку усунути своєю працею завдану майнову шкоду або виконати суспільно корисні роботи; 8) обмеження дозвілля та встановлення певних заборон щодо поведінки неповнолітнього; 9) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків.

Звичайно, робота містить і низку інших положень, що мають ознаки наукової новизни. Крім того, в дисертації запропоновано низку положень, які можуть бути використані для удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.

Основні результати дисертації Якимець М.О. достатньо повно відображені у 3 наукових статтях, опублікованих у вітчизняних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, а також у 7 тезах доповідей на конференціях.

Оцінка відсутності / наявності порушення академічної доброчесності. У дисертації звернення здобувачки до ідей, думок інших науковців містять посилання на відповідні джерела. Порушень академічної доброчесності у тексті дисертації рецензентом не виявлено.

Загальна позитивна оцінка дисертації не виключає можливості висловлення окремих зауважень, виявлення окремих спірних та таких, що потребують додаткової аргументації, положень і висновків, внесення певних побажань рекомендаційного характеру.

1. Оцінюючи методологію проведеного дослідження, звертає увагу те, що авторка не застосовувала соціологічного методу, тобто не проводила опитування респондентів, що могло б дати додаткові результати для обґрунтування ключових положень дисертації і лише посилює б їх.

2. Відзначаючи як позитив те, що здобувачка вивчила досвід низки зарубіжних держав (Франції, ФРН, Швейцарії, Великої Британії, Іспанії, Італії, Нідерландів, Польщі, Литви, Латвії, Казахстану, Канади) щодо нормативного регулювання і практики застосування виховних заходів до неповнолітніх правопорушників, все ж не зрозуміло, якими критеріями вона керувалась, обираючи конкретні держави для аналізу.

3. В роботі досить багато уваги приділяється характеристиці суті окремих примусових заходів виховного характеру, проте авторка оминає увагою питання контролю за виконанням цих заходів. Відсутність такого контролю

може спричинити ухилення неповнолітніх від їх виконання або неефективне їх застосування.

4. Ч. 4 ст. 105 КК України передбачає, що суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом. Хоча законодавець прямо не відносить призначення вихователя до примусових заходів виховного характеру, однак розглядає його у контексті реагування на протиправну поведінку неповнолітніх. Однак в дисертації цей захід не аналізується.

Разом з тим, слід відзначити, що висловлені рецензентом зауваження мають дискусійний характер або є побажаннями для подальших наукових розвідок і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Висновки:

1. Дисертація Якимець Марини Олександрівни на тему «Кримінально-правова характеристика примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх» є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що у своїй сукупності мають значення для розвитку доктрини і практики кримінального права.

2. Зміст дисертації Якимець М.О. відповідає заявленій спеціальності 081 Право.

3. Дисертація Якимець М.О. виконана і оформлена у відповідності до вимог, передбачених постановою «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44 та наказом МОН України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40.

4. Здобувачка Якимець Марина Олександрівна з урахуванням результатів захисту заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензент

**завідувач кафедри кримінального
права та процесу Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
кандидат юридичних наук, професор**

Сергій КРУШИНСЬКИЙ